

УДК 27 – 725: 355.94(100) «1900/1939» (4)

СВЯЩЕНИКИ-КАПЕЛАНИ – ПРЕДСТАВНИКИ ВАСИЛІАНСЬКОГО ЧИНУ ТА ЇХНЯ ДІЯЛЬНІСТЬ В 1900–1939 РОКАХ

ОЛЬГА ІГНАТЮК

*Національний педагогічний університет імені Михайла Драгоманова
факультет історичної освіти кафедри історії України
вул. Освіти, 6, Київ, Україна, 03037*

У статті на основі аналізу опублікованих архівних документів, спогадів колишніх січових стрільців, методом порівняння та ретроспекції а) розкрито роль і культурно-просвітницьку діяльність січових стрільців легіону УСС (1914–1918) і УГА (1918–1922) та духовно-психологічну, санітарно-медичну місію їхніх капеланів серед солдатів і офіцерів сторін, які воювали, полонених та серед місцевого населення ворожих держав; б) виділено форми діяльності капеланів на європейському просторі 1914–1939 рр. Високий освітній рівень (університетська освіта) капеланів, зокрема й капеланів – дев'яти ієромонахів Чину св. Василя Великого, та практична (мовна і духовна) підготовка священиків, яку давали університети і Львівська богословська академія, були запорукою їхньої здатності бути корисними у воєнний і мирний час для людей (хворих, поранених, полонених, у школах, на полі бою, у храмах, шпиталях, для психологічної підготовки перед боями тощо) не лише для українських військових підрозділів, але й з гуманістичною місією та пропаганди ідеї української державності навіть на ворожій території в Європі чи Азії.

Ключові слова: *Перша світова війна, легіон Українських січових стрільців, Українська галицька армія, українські священики, капелани-василіани (ЧСВВ) та їхня гуманістична виховна місія, Львівська богословська академія (1928–1944), неординарні форми діяльності українських капеланів.*

Діяльність ієромонахів-капеланів не вивчали в історичній науці, бо капеланство є феноменом у християнському чернецтві. Як поєднуються чернечі обітници із служінням людям в армії, в'язниці, лікарні чи шпиталі, сиротинці чи притулку для інвалідів чи немічних людей – і є проблемою для вивчення цього дослідження.

Вийшли деякі праці щодо вивчення історії василіанського ордену, що виник унаслідок реорганізації Чину отців василіан (ЧСВВ) на початку XVII ст. в орден отців василіан, яку провів митрополит УГКЦ Веніамин Рутський. Серед них варто назвати монографічні роботи сестри-доктора Дарії-Саломії Цьорох (ЧСВВ) «Погляд на історію та виховну діяльність монахинь Василіанок», Михайла Ваврика (ЧСВВ) «По Василіанських монастирях», Атанасія Великого (ЧСВВ) «З літопису християнської України», Миколи Винара «Василіани в українському народі», отця-доктора Василя Лаби «Патрологія», Петра Шкрабюка «Монаший Чин Отців Василіан у національному житті України», В. Ленцика «Визначні постаті Української Церкви: митрополит Андрей Шептицький і Патріярх Йосиф Сліпий»,

які були монахами-василіанами,¹ та праці самих священників-капеланів, що вийшли в діаспорі: отця Івана Лебедовича «Полеві духівники Української Галицької Армії» (Вінніпег, 1963), отця-доктора Ісидора Нагаєвського «Спогади полевого духівника» й Івана Корсака «Капелан армії УНР»².

Окремо варто виділити дослідження сучасних вчених про священників-капеланів, що діяли у військових формуваннях, в яких воювало населення України. Варто назвати роботи про проблеми українських греко-католицьких капеланів у всіх військових формуваннях, де перебували українці. Це роботи: Дмитра Забзалюка «Військові капелани корпусів і бригад УГА у визвольних змаганнях 1919 – 1920 рр.: історико-правовий аспект», Миколи Карпенка «Душпастирська опіка військових капеланів галицьких вояків-українців у 1848–1918 рр.», Ярослава Стоцького «Капелани та духовна опіка в Дивізії військ СС «Галичина», Павла Ткачука «Капелани УГА на фронтах українсько-польської війни 1918–1919 рр.» та інші.³

Сам східний монаший Чин отців василіан, що виник у IV сторіччі на території Каппадокії (Мала Азія), має тривалу історію свого існування і значну джерельну базу.

Частину документів підготували до видання й опублікували самі ченці василіани. Перш за все це «Життя святих», яке зібрав і впорядкував ієромонах* Андрій-Григорій Трух (ЧСВВ), що вийшло в Торонто у 4-х книгах протягом 1952–1960 рр., в якому розкрито історію заснування Василієм Великим і його сестрою Макриною (молодшою) чоловічої і жіночої гілки чернечого Чину отців василіан (далі – ЧСВВ). Згодом монахи – василіани зібрали і впорядкували Статут чернечого чину отців василіан під заголовком «Конституції Чину св. Василія Великого: устав – правила – правильник» (виданий головною Управою ЧСВВ у 2002р.) не лишень чоловічого і жіночого монастирів, але й для третьої гілки Чину отців василіан – мирянської. Велика джерельна база міститься в науковому виданні

¹ Михайло Ваврик, *По Василіанських Манастирях*. (Торонто: Вид-во оо. Василіян, 1958), 286; Атанасій Великий, *З літопису християнської України. Церковно-історичні радіолекції з Ватикану*. В 9-и тт. Рим: Вид-во оо. Василіян: Т. I. (1968), 277; Т. II. (1968), 278; Т. III. (1969), 278; Т. IV. (1971), 279; Т. V. (1972), 287; Т. VI. (1974), 287; Т. VII. (1975), 279; Т. VIII. (1976), 275; Т. IX. (1977), 304. Микола Винар, *Василіани в українському народі*. (Нью-Йорк), 1969, 100; Василь Лаба, *Патрологія*. Вид. 2-е. (Рим: Видання Українського Католицького університету ім. Св. Климента, папи, 1974), 228–238; Василь Ленчик, *Визначні постаті Української Церкви: митрополит Андрей Шептицький і Патріярх Йосиф Сліпий*. (Львів: Свічадо, 2001), 608; Соломія Цьорох, *Погляд на історію та виховну діяльність монахинь Василіянок*. 2-е вид. (Рим: Вид-во оо. Василіян, 1964), 255; Петро Шкраб'юк, *Монаший Чин Отців Василіан у національному житті України*. (Львів: ВВП «Місіонер», 2005), 439.

² Іван Лебедович, *Полеві духівники Української Галицької Армії*. (Вінніпег: the new pathway publishers LTD, 1963), 326; Ісидор Нагаєвський, *Спогади полевого духівника*. (Торонто: Українська книжка, 1985); Іван Корсак, *Капелан армії УНР: роман*. Київ: Ярославів Вал, 2009), 176.

³ Дмитро Забзалюк, «Військові капелани корпусів і бригад УГА у визвольних змаганнях 1919–1920 рр.: історико-правовий аспект», *Митна справа*, по. 1(79), ч. 2, кн.1, (2012), 3–7; Ольга Ігнатюк, «Душпастирська діяльність в Легіоні УСС під час Першої Світової війни», *Східноєвропейський історичний вісник*. (Дрогобич: Посвіт, 2017), 26–34; Микола Карпенко, «Душпастирська опіка військових капеланів галицьких вояків-українців у 1848–1918 рр.», *Історичний альманах*, ч. 1, (2008), 4–13; Ярослав Стоцький, *Капелани та духовна опіка в Дивізії військ СС «Галичина»*, доступ отримано 5 травня 2016, <http://www.istpravda.com.ua/research/>; Павло Ткачук, «Капелани УГА на фронтах українсько-польської війни 1918–1919 рр.», *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*, 23–129, доступ отримано 5 травня 2017, http://www.inst-ukr.lviv.ua/files/17/160_Tkachuk.pdf.

* Ієромонах – чернець східного обряду, що одночасно є священником.

василіанського чину «Записки Чину Василя Великого», що виходили українською й латинською мовами⁴.

Сам Василіанський чин спирається також на: «Джерела канонічного права Православної Церкви» (Харків, 1977), та «Кодекс Канонів Східних Церков»⁵ – внутрішню конституцію Східних Церков, яка сформувалася за дві тисячі років існування Церкви Христової та Східних (орієнтальних і православних) Церков, що мають патріарші відмінності у статусі, але є її складником.

Крім цього, частина документів оприлюднено в шематизмах УГКЦ («Шематизмъ всего клира греко-католицької Епархії Станиславовской на рокъ Божий 1901» або «Шематизмъ всего клира греко-католицької Епархії Станиславовской на рокъ Божий 1912»), у збірниках документів «Мартирологія українських Церков. У 4-х т.» та монографічних дослідженнях отця-капелана Івана Лебедовича «Полеві духівники Української Галицької Армії», отця-доктора Ісидора Нагаєвського «Спогади полевого духівника», Миколи Лазаровича «Легіон Українських січових стрільців: формування, ідея, боротьба» і Дмитра Забзалюка «Військові капелани корпусів і бригад УГА у визвольних змаганнях 1919 – 1920 рр.: історико-правовий аспект»⁶.

На основі порівняння джерел та опублікованих наукових праць видно, що більшість сучасних дослідників не бачать особливостей у специфіці діяльності капеланів – світських священиків (т. зв. білого духівництва) і священиків-монахів, тобто ієромонахів (т. зв. чорного духівництва). Але насправді існують відмінності у специфіці діяльності окремих чернечих чинів, орденів і згромаджень католицької і православної церков.

Звідси й випливає об'єкт дослідження – всі види душпастирювання українських священиків-капеланів, що мали парафії або були ченцями, а предметом дослідження буде пастирська діяльність ієромонахів василіан.

Тому ми ставимо за мету цього дослідження з'ясувати специфіку діяльності священиків-капеланів, що репрезентували Чин отців василіан (ЧСВВ) Української греко-католицької церкви в першій половині ХХ сторіччя серед мирного населення українців і людей інших національностей, а також українських та іноземних військовиків.

Завдання дослідження:

1. Коротко простежити історію Чину Василя Великого у світі та в Україні.

---

⁴ Андрій Йосафат Григорій Трух, Життя святих. *Духовні читання для українського народу на кожний день року Божого*. В 4 книгах. Т. 1. (Торонто: Вид-во оо. Василіян, 1952), 383; Т. 2, (1956), 478; Т. 3, (1958), 462; Т. 4, (1960), 378; Конституції Чину св. Василя Великого: устав – правила – правильник. (Рим: Видання Головної Управи ЧСВВ, 2002), 344; «Analecta OSBM» – «Записки ЧСВВ». Серія II. Sectio I: OPERA. Vol. XXVI. (Roma, 1973), 182.

⁵ «Джерела канонічного права Православної Церкви», Вип. I. (Харків: Видання Харківсько-Полтавської єпархії УАПЦ, 1977), 112; Кодекс Канонів Східних Церков. Переклад з латині проф. Й. Кобіва. (Рим: Вид-во оо. Василіян, 1995), 471.

⁶ Шематизмъ всего клира греко-католицької Епархії Станиславовской на рокъ Божий 1901. Станиславововъ: Накладом клира парохьяльного, 1902, 158–160, Архів бібліотеки Івано-Франківського богословського університету імені Івана Золотоустого, ф. 346; Шематизмъ всего клира греко-католицької Епархії Станиславовской на рокъ Божий 1912. Станиславововъ: Накладом клира парохьяльного, 1912, 158–160, Архів бібліотеки Івано-Франківського богословського університету імені Івана Золотоустого, ф. 356; УСС: Українські січові стрільці, 1914–1920. За редакцією Б. Гнаткевича та ін.; (Львів: Слово, 1991), 160; Мартирологія українських Церков. У 4-х т. Т.1, 2: Документи, матеріали УГКЦ, християнський самвидав України. Документи, матеріали. (Торонто-Балтимор, 1987; Іван Лебедович, *Полеві духівники Української Галицької Армії*, 326; Ісидор Нагаєвський, *Спогади полевого духівника*; Микола Лазарович, *Легіон Українських січових стрільців: формування, ідея, боротьба*. 2-ге вид. (Тернопіль, Джура, 2016), 628; Дмитро Забзалюк, *Військові капелани корпусів і бригад УГА у визвольних змаганнях 1919–1920 рр.*, 3–7.

2. Виділити особливості *василіанської харизми* й специфіку діяльності капеланів з ієромонахів василіан (ченців-священиків).

Діяльність чернечого чину отців василіан починається з місіонерської праці засновника цього монашого згромадження Василя Великого (330–379), його рідного брата *Григорія Нісського* (335–бл. 394) і друга *Григорія Назіанзького* (320–390), які після тривалої подорожі 357–359 рр. Єгиптом, Палестиною, Сирією, Грецією, Месопотамією та Малою Азією заснували перший чоловічий монастир на горі біля витоку р. Іріс коло Новокесарії в області Понт (Пн. Малої Азії). На той час монахи жили в Єгипті за різними правилами ченців-пустинників св. Пахомія і св. Антонія, а в Каппадокії – за правилами св. Євстатія Севастійського, що детально описує дослідник східного чернечого життя Іван Огієнко (митрополит Іларіон) у праці «Українське монашество»⁷.

Василь Великий, обійшовши монастирі, що тоді існували, прийшов висновку, що «пустинножителство не відповідає соціальній природі людини, ані не відповідає вповні духові Євангелія. Його ідеалом був невеликий монастир із спільним життям, який крім праці над усвершенням своїх членів, повинен ставити за ціль виховувати християнську молодь і таким способом відтягнути її від зіпсуття»⁸, – наголошує доктор філософії, професор Львівської богословської академії, проректор Українського католицького університету ім. святого папи Клементя (в Римі) і багатолітній отець-капелан Василь Лаба.

З цієї ідеї Василя Великого й постала головна харизма Василіанського чину: освіта молоді й місіонерська діяльність. Для монастирів такої чернечої харизми Василь Великий з допомогою Григорія Назіанзького склав 358 р. два Статути (Устави): Великий устав із 55-ти правил та Малий устав із 313-ти коротких правил на прохання сестри Макрини (без правильника для монахів і монахинь, який було складено згодом), яка теж прийняла цю харизму для дівчат-черниць, заснувавши для них при монастирі школу⁹. Статут Василя Великого переклав латинською мовою Руфін під заголовком «*Instituta monachrum*», а Бенедикт Нурсійський (у VI ст.) та Іван Касіян використали їх і організували західне чернецтво¹⁰.

А коли Василь Великий став єпископом Кесарії та митрополитом усїєї Каппадокії, то при монастирях, що почали діяти по всьому Понту, Каппадокії, а згодом поширились за межами Малої Азії, обов'язково відкривались школи, які організовували брати василіани і сестри василіанки: як для самих монахів і монахинь, так і для дітей та молоді¹¹.

За межами Малої Азії, у Вірменії та Грузії, чернечі згромадження, що жили за Статутом Василя Великого, заснував його рідний брат, чернець і єпископ Григорій Нісський, який на Антіохійському помісному Соборі 379 р. дістав доручення провести візитацію усїєї території Понту і Севасте у Вірменії й перебував кілька місяців у «вавилонському полоні», бо його також хотіли жителі цієї області за єпископа¹². Із Севасте у Вірменії василіанські монастирі поширились по всьому Закавказзю, а згодом з'явилися у Тмутараканській Русі, а з Понту – на Балканах, Італії, у Криму та в дельтах річок Дніпра (в Ольвії), Дністра і Дунаю, а звідти поширились у Підкарпатській Русі ще до 988 р.

Після визнання християнства державною релігією в Київській державі 988 р. чоловічі і жіночі монастирі Статуту Василя Великого неодноразово згадуються в літописах у Києві

---

⁷ Іван Огієнко, *Українське монашество*. (Київ: Наша наука і культура, 2002), 396.

⁸ Василь Лаба, *Патрологія*, 209–210.

⁹ *Ibid*, 234; Соломія Цьорох, *Погляд на історію та виховну діяльність монахинь Василіянок*, 6; Конституції Чину св. Василя Великого: устав – правила – правильник, 344; Андрій Трух, *Життя святих. Духовні читання для українського народу на кожний день року Божого*, 32.

¹⁰ Василь Лаба, *Патрологія*, 234.

¹¹ Соломія Цьорох, *Погляд на історію та виховну діяльність монахинь Василіянок*, 9–11.

¹² Василь Лаба, *Патрологія*, 246.

(Михайлівський і Видубицький чоловічі монастирі та Ірининський жіночий монастир із бібліотекою і школою для дівчат), Полоцьку (жіночий монастир із школою для дівчат), Чернігові (чоловічий монастир із школою), Перемишлі (чоловічий монастир), Сутківцях (чоловічий монастир; Хмельниччина), Бересті (чоловічий монастир) і т.д. Всі василіанські монастирі в Закавказзі та в Київській Русі, у Литві й Білорусі в часи монгольських завоювань зберігали середньовічні університетські школи, що допомогли народам, котрі потрапили під його, зберегти свою культуру¹³.

Але всі монастирі, що діяли на основі Статуту Василя Великого, засновували й фінансували переважно представники заможних боярських, князівських чи шляхетських родин, й існували вони на кошти їхнього багатого посагу і віна, а в школах при монастирях за навчання платили в основному батьки дітей, хоча початкову освіту при церквах чи храмах здобували безплатно як хлопчики, так і дівчатка, що підтверджують новгородські й звенигородські берестяні грамоти¹⁴.

До кінця XVI ст. монастирі Статуту Василя Великого були розкидані по всіх українських, білоруських, московських і литовських землях, існуючи на кошти знатних родин, то розвиваючись, то занепадаючи, живучи своїми проблемами без відповідної систематичної опіки вищої ієрархії у: Вільні (чол. монастир і школа при ньому), Вітебську, Полоцьку (жін. монастир і школа при ньому), Луцьку, Овручі, Києві (чол. і жін. монастирі і школи при них), Любарі (Житомирщина), Чернігові (чол. монастир і школа при ньому), Барі (Вінниччина; жін. монастир і школа при ньому до середини XIX ст.), Кам'янці-Подільському (чол. монастир, згодом – духовна семінарія), Умані (чол. монастир і школа при ньому), Богуславі, Зарваниці, Почаєві, Хусті, Берегові, Володимирі-Волинському, Ростові-на-Дону (Тмутаракані; чол. монастир), Смоленську, Рязані, Володимирі-на-Клязьмі, у Криму та на інших територіях¹⁵.

Після укладення Берестейської унії 1596 р. Київський уніатський митрополит Веніамин-Йосип Рутський, що сам був вихованець Чину отців василіан, вирішив реформувати його за європейськими зразками, тим більше, що це був час Реформації, і Київська Церква дуже пильно стежила за всіма церковними проблемами в Європі. На той час актуальною була реформа, яку провели в Європі отці єзуїти (ісусівці). Порозумівшись із нез'єдиненим Київським митрополитом Петром Могилою, Веніамин Рутський вирішив провести реформу василіанських монастирів, а монастирі Студійського статуту мав реформувати за західними зразками Петро Могила, що здобув освіту в європейських університетах і сам був ченцем студитом.

Проводили реформу василіанських монастирів іспанські монахи єзуїти. Папа заборонив їм втручатися чи міняти що-небудь у Статуті, який склав Василь Великий, але дозволив об'єднати їх в орден, що вибирав свого протоархімандрита (керівника), котрий постійно перебував при митрополитові, знав стан справ по всіх василіанських монастирях, міг перевести ченців-монахів з одного монастиря в другий, якщо цього потребувало відкриття школи, сиротинця, бібліотеки чи добудова монастиря¹⁶.

¹³ Казар Айвазян, *История отношений русской и армянской церквей в средние века*. (Ереван: Изд-во АН АССР, 1989), 47–53; Літопис Руський. За Іпатіївським списком. (Київ: Дніпро, 1989), 590.

¹⁴ Степан Бабишин, *Школа та освіта Давньої Русі (IX – перша пол. XIII ст.)*. (Київ: Вища школа, 1973), 15; Михайло Браїчевський, *Утвердження християнства на Русі*. (Київ: Наукова думка, 1988), 259; Соломія Цьорох, *Погляд на історію та виховну діяльність монахів Василіянок*, 6–79.

¹⁵ Михайло Ваврик, *По Василіанських Монастирях*, 176.

¹⁶ Ігор Дрогобицький, *Культурно-освітня діяльність Василіанського чину в Галичині (друга пол. XIX – поч. XX ст.)*. (Івано-Франківськ, 2006), 11.

Таку ж реформу чернечого чину отців студитів, що мали іншу харизму, провів православний митрополит Петро Могила. Гнучка діяльність протоархімандритів обох чернечих чинів (василіан і студитів) дозволила їм вистояти, плекати свої навчальні заклади і навіть розвинути їх, а через них зберігати ідентичність українського народу в протистоянні з латинськими чернечими чинами, орденами і згромадженнями, що виникали й діяли на українських землях¹⁷.

Перший удар по чернечих монастирях отців василіан і студитів стався під час реформ московського царя Петра I (†1925), який нехтуючи внутрішню автономію монастирів, забирав у них землі, майно, гроші, цінності на свої численні завойовницькі війни, а дзвони переливав на гармати, що викликало протест ченців та ігуменів. Монастирі василіан, що перебували під юрисдикцією Папи Римського, цар зачепити спочатку не наважився, а монастирі нез'єдиненої Київської православної митрополії всі перевів на свій єдиний «царський» чернечий статут (і василіан, і студитів), які з початку XVIII сторіччя на всіх землях, куди ступала нога московської царської адміністрації, втратили і своє майно, частину земель, цінності, дзвони, монахів, а найгірше – свою чернечу самобутність, яку зберігали понад тисячу років (з IV ст.)¹⁸. Так перестала зберігатися харизма василіанських і студитських монастирів під московською царською владою на українських землях Лівобережжя, Білорусі, Литви, Московщини.

Василіанські монастирі (уніатські), як і Київську уніатську митрополію, ліквідувала спочатку імператриця Росії Катерина II (†1796), але згодом ці спроби відмінили її син Павло I (†1801) й онук Олександр I (†1825). Правда, dokonав ліквідацію Київської уніатської митрополії на Центральній та Правобережній Україні третій онук Катерини II – цар Микола I (1825–1855), який 1838 року взагалі заборонив Київську уніатську митрополію спочатку в Центральній Україні, а згодом – і в Холмщині та Підляшші, які за трьома поділами Польщі відійшли до царської Росії¹⁹. Залишилися лишень українські Василієві монастирі, що існували під владою Речі Посполитої, Румунії, Угорщини, а згодом частину з них теж було закрито під час укрупнення монастирів у ході Йосифінської реформи Австрії. У Західній Україні, що за трьома поділами Польщі відійшла до Австро-Угорської імперії, щойно 1807 р. у відновленій Галицькій уніатській митрополії почало поступово розвиватися чернече життя за митрополитів Михайла Левицького, Григорія Яхимовича та Андрея Шептицького.

Коли 1863 р. між імператором Австро-Угорщини Францом-Йосифом I і Папою Римським Пієм IX було укладено *міжнародний договір* (конкордат) про міжконфесійне порозуміння, який давав змогу представникам різних християнських конфесій і представникам інших релігій мати рівні права в межах Австро-Угорської імперії (хоч для

---

¹⁷ Любов Генік, «Марійські дружини в Україні,» *Рідна школа*, no. 11, (2002): 35; Любов Генік, *Історія релігій*. Навчально-методичний комплекс: програми, бібліографія, навчально-методичні рекомендації, плани семінарських занять, екзаменаційні і залікові завдання для студентів спеціальності «релігієзнавство» та студентів-істориків і теологів ВНЗ. (Івано-Франківськ, 2011), 76–82.

¹⁸ Історія релігії в Україні. У 10 т. Т. 3: Українське православ'я. За редакцією проф. Петра Яроцького. (Київ: Український Центр духовної культури, 1998), 376; Стахій Стеблецький, *Переслідування української і білоруської католицької Церкви російськими царями*. (Мюнхен: Українське католицьке вид-во, 1953), 39–47; Шкраб'юк П. *Монаший Чин Отців Василіан у національному житті України*.

¹⁹ Стахій Стеблецький, *Переслідування української і білоруської католицької Церкви російськими царями*. Мюнхен, 53–56, 59–65, 67–71, 81; Юрій Федорів, *Історія Церкви в Україні*. Вид.2-е. (Люблін: Futura, 1991), 266, 278.

українців це було передбачено ще умовами Берестейської унії 1596 року), то з'явилися умови для діяльності священників-капеланів в армії та у в'язницях²⁰.

Після укладення цього конкордату на священників різних конфесій в Австро-Угорщині були покладені ще й деякі державні обов'язки, передбачені цивільним законодавством імперії, зокрема: *ведення метричних записів* і видання документів: свідоцтва про народження (свідоцтва про хрещення), свідоцтва про смерть, свідоцтва про шлюб (при вінчанні наречених у храмі); а законодавством про освіту та віросповідання доручено *викладання* релігійних чи інших предметів і *катехизація* у навчальних закладах (державних, приватних і монастирських) Австро-Угорщини, *капеланство в армії* тощо²¹.

1911 р. Галицький митрополит Андрей Шептицький відновив другий східний чернечий чин отців студитів (який заборонив Петро I) та дозволив діяльність західного чернечого Чину отців редемптористів (ЧНІ; 1912), монахи і священники якого мали дозвіл папи діяти в східному обряді й відкривати навчальні заклади, що створювало хороші перспективи для відновлення освіти українців там, де не можна було відкрити державні навчальні заклади.

Після Добромільської реформи самого ордену в кінці XIX ст. василіанські монастири та школи при них діяли на Східній Галичині: в Уневі, Крехові, Бучачі, Львові, Стрию, Дрогобичі, Жовкві, Лаврові, Яворові, Коломиї, Станиславові, Тернополі, Чорткові та в Закарпатті: в Ужгороді, Мукачеві, Малому Березному, Броняві біля Хуста, Імстичеві біля Білок і т. Д.), а на середину XX ст. – у Канаді, Польщі, Чехословаччині, США, Аргентині, Бразилії та інших країнах світу за Статутом Василя Великого до 1946 року²². Під час другої більшовицької окупації України більшу частину монастирів василіан і василіанок було закрито і ліквідовано, частину монахів і монахинь репресовано²³, а сам чернечий чин пішов у підпілля на 43 роки, продовжуючи існувати серед українців діаспори, вистояв і, вийшовши з підпілля, відновив свою діяльність по всій території України та на поселеннях в діаспорі й діє до сьогодні.

Напередодні Першої світової війни важливу роль у національно-патріотичному вихованні молоді Східної Галичини, крім УГКЦ, відігравали станові «Марійські дружини», які василіани 1757 р. відновили, та численні політичні партії, молодіжні та пожежно-спортивні організації «Сокіл» (1894 р.), «Січ» (1903 р.), «Пласт» (1912 р.), частина з яких визнавала релігійні (християнські) ідеали та використовувала духовну працю священників як капеланів²⁴.

Як видно з умов конкордату, в Австро-Угорській імперії існувала відповідна законодавча база для діяльності священників-капеланів, діяли теологічні факультети при Львівському, Чернівецькому, Краківському й Віденському університетах, які давали

²⁰ Михайло Ваврик, *По Василіанських монастирях*, 196–198; Історія релігії: Збірник документів і матеріалів. Упорядники Елла Бистрицька і Іван Зуляк. (Тернопіль: Астон, 2004), 244–250; Софрон Мудрий, *Публічне право Церкви і конкордати*. (Івано-Франківськ: ІФТА, 2002), 149.

²¹ Любов Генік, *Релігійно-моральне виховання у навчальних закладах Східної Галичини кінця XIX – початку XX ст.* (Івано-Франківськ: Плай, 2000), 231; Іван Лебедович, *Полеві духівники Української Галицької Армії*, 74–75.

²² Михайло Ваврик, *По Василіанських монастирях*, 186.

²³ Богдан Боцюрків, *Українська Греко-Католицька Церква і Радянська держава (1939–1950)*, переклад з англійської Наталії Кочан. (Львів: Видавництво УКУ, 2005), 165–174.

²⁴ Любов Генік, *Марійські дружини в Україні*, 34–37; Любов Генік, *Релігійно-моральне виховання у навчальних закладах Східної Галичини*, 41; Енциклопедія Українознавства: Словникова частина. В 10-и т. Головний редактор доктор Володимир Кубійович. (Нью-Йорк: Молоде життя, 1955–1984); Борис Савчук, *Український Пласт: 1911–1939*. (Івано-Франківськ: Лілея – НВ, 1996), 264.

відповідну фахову підготовку богословам для виховної і навчальної діяльності священників серед учнівської та студентської молоді, солдатів й офіцерів; існував також досвід практичної роботи з молоддю в громадських товариствах («Просвіті», Марійських дружинах, «Соколах», «Пласті») та з кадровими військовиками і призовниками напередодні світової війни.

Але з початком Першої світової війни, у серпні 1914 року, в європейській військовій та політичній історії з'явилося таке історичне явище, як український добровольчий рух, метою якого було в перспективі створення української армії та проголошення незалежної держави Україна. На шляху до цієї мети політичні партії та громадські організації створили Головну Українську Раду, а вона – Боеву Управу, яка оголосила збір добровольців до Львова й Стрия для створення української армії. Нам відомо про те, що австро-угорське керівництво в особі Франца-Фердинанда, вбитого в Сараєві 1914 року, готувалося до перетворення Австрії на федерацію й гарантувало для українців право на створення українських військових частин. Але формування такої армії, як і факту створення держави Україна не було в стратегічних планах ні царської Росії, ні шляхетської Польщі, ні боярської Румунії та Угорщини, ні інших країн Європи.²⁵

Ще спроба уряду Австро-Угорщини 1913 р. відкрити у Львові університет для українців (з 1 вересня 1916 р) викликала в царського уряду Росії роздратування, погрози розпочати війну й привела до вбивства в м. Сараєві наступника престолу Франца-Фердинанда²⁶.

Тому, коли у Львові й у Стрию в серпні–вересні 1914 р. зібралося понад 30 000 українських добровольців, це викликало переляк у наших сусідів, а тому було все зроблено, щоб українські військові частини взагалі не виникли. Проте добровольчий рух українців був таким потужним, що нехтувати його австрійські урядові чинники просто не могли, пішовши на компроміс і сформувавши лише із гімназистів і студентів університетів легіон Українських січових стрільців (2500 осіб)²⁷.

Уже в перших боях стрільці, що воювали в різних сотнях легіону УСС, показали приклади відваги, стійкості під час боїв на Закарпатті, Тернопільщині і Львівщині. Про них писали європейські й американські газети, дівчат стрільців–хорунжих Софію Галечко та Олену Степанів уже 10 листопада 1914 року було нагороджено медаллю за хоробрість, а портрет С. Галечко замовили художникові для австрійського військового музею. Про них складали народні пісні, ходили легенди, розповідали стрілецькі анекдоти²⁸.

Без достатнього військового досвіду і підготовки (всього місяць військової підготовки) січові стрільці швидко гинули, бо, крім усього, їх ще й посилали на найнебезпечніші ділянки фронту. Приходило нове поповнення, яке хотіло вчитись і в умовах війни. Ось чому студенти-стрільці відкривають для стрільців – гімназистів пересувну гімназію, яка навіть видавала посвідчення про закінчення курсу гімназії²⁹.

---

²⁵ Любов Генік, «Ідея федералізму Австрії і ЗУНР», *Визвольний шлях*, по. 1, (2003): 36–45; УСС: Українські січові стрільці, 1914–1920. (Львів: Слово, 1991), 160.

²⁶ Історія січових стрільців: 1917–1919. Воєнно-історичний нарис. (Київ: Україна, 1992), 256; Світильник істини: Джерела до історії Української Католицької Богословської Академії у Львові 1928–1929–1944. У 3-х т., Т. І. Упорядник П. Сениця. (Торонто–Чикаго, 1973), 34–35.

²⁷ Михайло Косів, «Воскресають лиш там, де могили», *Дзвін*, по.6, (1990), 89; УСС: Українські січові стрільці, 1914–1920, 160.

²⁸ Василь Кучабський, *Корпус Січових Стрільців. Воєнно-історичний нарис*. (Чикаго: друкарня Миколи Денисюка, 1969), 663; Михайло Косів, *Воскресають лиш там, де могили*, 85; Любов Генік, *Релігійно-моральне виховання у навчальних закладах Східної Галичини*, 270.

²⁹ Любов Генік, *Релігійно-моральне виховання у навчальних закладах Східної Галичини*, 82.

Самі ж стрільці-студенти та випускники університетів організували школи на місцях, куди закидала їх Перша світова війна, а згодом Українська галицька армія УГА), яка боронила вже Українську державу. Один із перших дослідників стрілецького руху Микола Литвин у книжці «Історія галицького стрілецтва» розповідає про сотника Дмитра Вітовського, який на Волині (де перебував за наказом австрійського командування) разом із четарем (лейтенантом) М. Саєвичем організував близько 46-ти українських шкіл³⁰. Такі школи організувались згодом усюди, де перебували січові стрільці після проголошення незалежної Української держави УНР і ЗУНР – на Вінниччині, Одещині, Кіровоградщині, Буковині, Волині, Поліссі, Київщині. Так своєю просвітницькою діяльністю усусуси несли українську ідею по всій Україні.

Військову, культурно-освітню діяльність легіону Українських січових стрільців детально розкрив М. В. Лазарович у дослідженні «Легіон Українських січових стрільців...», а показуючи значення діяльності УСС та УГА, Л. Я. Генік підкреслює: «...це була перша в світі українська армія, що не займалася на території України мародерством і насильством, мала свою *пересувну гімназію, бібліотеку*, військовий оркестр та *драматичний гурток* (сотня Г. Голинського), пресову квартиру, видавала не тільки бойові листки, але й журнали... Саме на діяльності Легіону УСС та на Українській Галицькій Армії видно результати тієї виховної патріотичної роботи, яку провели навчальні заклади, Церква та громадські організації перед Першою світовою війною»³¹.

За законами Австро-Угорщини, хоч Церква була відокремлена від держави, військові формування мали своїх духовних наставників – військових капеланів. Як показують архівні документи у мирний час, наприклад, на Станиславівську єпархію був один військовий капелан від греко-католиків (отець-василіанин), один – від римо-католиків та інші³², а в період Першої світової війни багато священиків було призвано до Австро-Угорської армії, і вони діяли як капелани серед військовослужбовців на різних фронтах, а також виконували обов'язки військових капеланів у сотнях легіону Українських січових стрільців, де в основному служили лише українці. Капелани мали свої відзнаки, але підпорядковувалися відповідним представникам Генерального штабу в Австро-Угорській армії, що відповідали за діяльність капеланів-священиків у війську, шпиталях, серед місцевого населення окупованих територій.

В умовах Першої світової війни готувалася передача влади від австро-угорських урядових представників українським. Цим займалася підготовча група, яка взяла на себе обов'язки і відповідальність за цей перехід влади й дістала в науковій літературі назву Конституанта. Фактично перемогу Листопадової революції 1918 р. підготувала Українська Конституанта, до складу якої входили українці-депутати з Австро-Угорського парламенту, старшини й офіцери, що служили в діючій австрійській армії, та українське духовництво (митрополит Галицький Андрей Шептицький, єпископ Григорій Хомишин, єпископ

³⁰ Микола Литвин, Кім Науменко, *Історія галицького стрілецтва, 2-е вид.* (Львів: Каменярь, 1991), 42–43.

³¹ Микола Лазарович, *Легіон Українських січових стрільців*, 628; Любов Генік, *Релігійно-моральне виховання у навчальних закладах Східної Галичини*, 81–82.

³² Шематизмъ всего клира греко-католицької Епархії Станиславовской на рокъ Божий 1901. Станиславововъ: Накладом клира парохьяльного, 1902. Архів бібліотеки Івано-Франківського богословського університету імені Івана Золотоустого, ф. 346, 18; Шематизмъ всего клира греко-католицької Епархії Станиславовской на рокъ Божий 1912. Станиславововъ: Накладом клира парохьяльного, 1912. Архів бібліотеки Івано-Франківського богословського університету імені Івана Золотоустого, ф. 356, 19.

Йосафат Коциловський і священники: Степан Онишкевич з Перемишля, Омелян Погорецький – катехит з Ярославля, Северин Метелля, парох Люблинця-Нового, Іван Яворський, Іван Капустинський, Олександр Стефанович – катехит учительської семінарії у Львові), які разом з політиками від партій і проголосили ЗУНР³³.

Військовий бік підготовки Листопадового зриву взяли на себе Дмитро Паліїв та Петро Бубела. Саме вони з іншими офіцерами і старшинами, що були українцями за походженням, разом з окремими депутатами до Австрійського парламенту обійшли всі військові частини з австро-угорськими солдатами та військами іноземних країн, що волею Першої світової війни опинилися на території Східної Галичини й домовилися про їхній нейтралітет під час Листопадових подій. Авторитету додавало те, що до складу Конституанти від українців Галичини входили василіани: єпископи Г. Хомишин та Й. Коциловський і депутати до Австро-Угорського парламенту митрополит Андрей Шептицький і о. Платонід-Петро Філяс (1864–1930), який був авторитетним і знаним громадським діячем, а на місцях свою роль теж відіграли уніатські священники³⁴.

Державний секретаріат військових справ ЗУНР негайно почав творити Українську галицьку армію (УГА), яка захищала Західноукраїнську Народну Республіку (ЗУНР), і 1 січня 1919 року завершив формування духовної опіки військовиків УГА. При Військовому секретаріаті було створено Вищий духовний уряд під назвою «Преподобництво», яке реорганізувало капеланську службу Австро-Угорщини і яке очолив о. Микола Їжак (капелан УСС)³⁵.

Після злуки УНР та ЗУНР 22 січня 1919 р. УГА стала частиною військ Української Народної Республіки (УНР), яка з усіх боків стала ареною боротьби. З півночі й зі сходу вкотре наступали більшовики та білогвардійці, з півдня – іноземна інтервенція і царський генерал Врангель, а на Заході України почалася українсько-польська війна: у листопаді 1918 року поляки захопили Львів, а згодом інші міста Галичини. Українська галицька армія змушена була перейти р. Збруч. Протягом 1918–1920 років серед стрільців УГА та армії УНР діяв 91 капелан³⁶.

Серед всіх духівників, що брали участь у Першій світовій війні, у громадянській війні, інтервенції та українсько-польській війні: в Австро-Угорській армії і легіоні УСС, в УГА Західноукраїнської Народної Республіки, а потім в УНР, варто виділити отців-капеланів, що були призначені офіційно чи виконували свою місію спочатку добровільно і належали до чернечого *ордену отців василіан* (ЧСВВ): о. Порфирій Боднар (ЧСВВ, 1880–1958), о. Йосафат Жан (ЧСВВ, 1885–1972), о. Макарій Каровець (ЧСВВ, 1873–1944), о. Атаназій Калиш (1875–1930), о. Мирон Кривуцький (ЧСВВ, 1884–1985), о. Іван Лучинський (ЧСВВ, 1889–1945), о. Лев Манько (ЧСВВ, 1876–1931), о. Маркіян Повх (ЧСВВ, 1868–1949), о. Яким Фецак (ЧСВВ, 1881–1920)³⁷ та до *Чину Найсвятішого Избавителя* (ЧНІ) – Чину Святого Духа: о. Йосип Бала (ЧНІ; 1885–1940) і о. Франц-Ксаверій Бонн (ЧНІ)³⁸.

³³ Геник, Любов, «Ідея федералізму Австрії і ЗУНР», 39; Іван Лебедович, *Полеві духівники Української Галицької Армії*, 31.

³⁴ Паліїв Дмитро. Енциклопедія Українознавства: Словникова частина. В 10-ти т. Т. 5, 1582; Філяс Платонід. Енциклопедія Українознавства: Словникова частина. В 10-ти т. Т. 9, 3517; Іван Лебедович, *Полеві духівники Української Галицької Армії*, 31–68; Оксана Медвідь, «Політична діяльність Дмитра Паліїва», *Східноєвропейський історичний вісник*. (Дрогобич: Посвіт, 2017), 53.

³⁵ Іван Лебедович, *Полеві духівники Української Галицької Армії*, 76–77.

³⁶ Ibid, 81–86.

³⁷ Ibid.

³⁸ Ibid, 81, 209; Мартирологія українських Церков. У 4-х т. Т. 1, 2: Документи, матеріали УГКЦ, християнський самвидав України. Документи, матеріали. (Торонто – Балтимор, 1987).

Переважна більшість капеланів-ченців із василіан мали вищу університетську освіту: о. Порфирій Боднар, о. Макарій Каровець, о. Мирон Кривуцький, о. Іван Лучинський, о. Лев Манько, о. Яким Фещак (Інсбрук) та о. Атаназій Калиш і о. Маркіян Повх (Львів)³⁹. Останній пройшов з УГА всю Україну, пережив час, коли тиф міг забрати його життя, але вистояв до кінця і доживав свого віку в Гошівському монастирі отців василіан.

Між капеланами василіанами хочеться згадати людину, яка пережила всі труднощі українського війська й страждала на фронті за ідею Української держави, зовсім не будучи уродженцем української землі. Це француз із канадської провінції Квебек отець Франц-Вікторіан-Йосафат Жан (1885–1972; ЧСВВ), що здобув вищу богословську освіту в Монреалі. Зацікавлений працею василіан у Канаді, отець Жан приїхав до Галичини, почав вивчати українську мову, а 1911 року за дозволом папи Пія Х перейшов в український обряд, 1912 року вступивши до василіанського монастиря у Жовкві. З 1914 р. він був директором Місійного інституту отців василіан у Бучачі, де його застала Перша світова війна. Був польовим духівником УГА, а згодом на прохання президента ЗУНРу Євгена Петрушевича та за згодою свого протоігумена о. А. Калиша вступив на дипломатичну службу ЗУНР, а потім став дипломатом УНР, за дорученням Галицького митрополита Андрея Шептицького їздив на Балкани захищати українське населення у Боснії. Ще у 20-х роках він перебував у Галичині. По Другій світовій війні його делегували до Європи на 2-е й 3-є засідання ООН у Лондоні й Парижі. А згодом він очолив Українську провінцію Василіанського чину в Канаді, де й залишився⁴⁰.

Між визначними постатями українців-депутатів до Австрійського парламенту, крім митрополита та ієромонаха василіанина Андрея Шептицького, виділяється особистість отця василіанина Платоніда Філяса (1864–1930)⁴¹, випускника Львівської академічної гімназії та філософсько-богословського факультету Краківського університету (1889 р.). У Львові разом із А. Шептицьким він заснував видавництво часопису «Місіонар» (редактор у 1887–1898, 1920–1926). У 1904–1917 отець був протоігуменом усього Василіанського чину в Україні та в діаспорі. З 1911 р. при монастирі та на основі місцевої гімназії відновив Місійний інститут отців василіан у Бучачі, що давав високу освіту ченцям. Прикладом може бути вихованець цього інституту, доктор Теодосій-Тит Галушинський (ЧСВВ), про що буде згадано далі.

Узагальнюючи діяльність всіх священників-капеланів під час Першої світової, громадянської, українсько-польської воєн та іноземної інтервенції на українських землях можна підкреслити, що всіх священнослужителів, що існували в Австро-Угорській державі, в Західноукраїнській Народній Республіці, а згодом у Речі Посполитій в першій чверті ХХ сторіччя, можна поділити на такі *групи*:

а) священники, що виконували свої душпастирські обов'язки в конкретному храмі того чи іншого населеного пункту на українських землях Галичини і Володимирії (автономний край) та серед українських емігрантів Європи й Америки (отець Іван Волянський);

б) священники, що виконували обов'язки депутатів до Австро-Угорського парламенту та Галицького крайового сейму (О. Погорецький, П. Філяс (ЧСВВ), К. Мандичевський) або вчителів (Т. Чайківський, О. Крайчик) того чи іншого навчального закладу (якщо вони закінчили гімназію й університет, незалежно від факультету, то могли читати не лише

³⁹ Іван Лебедович, *Полеві духівники Української Галицької Армії*, 81–86, 131.

⁴⁰ Ibid, 131; Жан Йосафат, «Уривки з діяря», *Бучач і Бучаччина*. Історично-мемуарний збірник. (Нью-Йорк–Лондон–Париж–Сідней–Торонто, 1972), 85–89.

⁴¹ Іриней Назарко, «Лицар у чернечій рясі», *Бучач і Бучаччина*. Історично-мемуарний збірник. (Нью-Йорк–Лондон–Париж–Сідней–Торонто, 1972), 111; Любош Генік, *Релігійно-моральне виховання у навчальних закладах Східної Галичини*, 64–65.

релігієзнавчі предмети, але й фізику чи математику, іноземну мову чи історію, музику чи хімію);

в) священники-капелани, що діяли як душпастирі в армійських частинах (українців-священників було понад п'ять десятків (А. Амбозьяк, В. Пелех, Т. Савойка, о. Юрик, Р. Лободич))⁴², у в'язницях (І. Жарський, О. Копистянський, Л. Левицький), лікарнях і польових шпиталях (І. Горняткевич, д-р А. Іщак, О. Ковч, І. Лушпинський) та серед місцевого населення;

г) священники-капелани, котрі перебуваючи в таборах для військовополонених чи інтернованих осіб на території країн, що вони воювали: у Росії, Польщі, Угорщині, Австрії і т. д., продовжували свої священні обов'язки (Порфирій Боднар (ЧСВВ); Д. Колтун, І. Фединський, О. Солтикевич) або навіть серед дітей-в'язнів у Сибіру (І. Кипріяні)⁴³;

г) під час Першої світової війни до священників-капеланів армії Австро-Угорщини (василіани: М. Паславський, Г. Хомишин, П. Боднар) додалися священники-капелани, що відповідали за виховну роботу з воїнами-українцями в УСС (А. Базилевич; М. Іжак; М. Коровець (ЧСВВ); В. Кузьма, А. Пшепорський, Ю. Фацієвич) та понад 90 священників Західноукраїнської Народної Республіки, котрі були капеланами в УГА (В. Ванчицький, Л. Манько (ЧСВВ), В. Опарівський, В. Пелех та ін.), і серед них із Чину святого Василя Великого було дев'ять ієромонахів (М. Кривуцький, Я. Фещак та ін.), котрі, як і всі інші, за першим покликом унаслідок обставин чи добровільно виконували свої обов'язки капеланів так само самовіддано і чесно, як січові стрільці, що добровільно пішли на фронт для захисту від агресорів щойно створеної молоді Української Республіки.

Остання група священників – добровольців за покликанням чи добровольців за обставинами – була зовсім невелика. Спираючись на джерельну базу, якою користувався отець-капелан Української галицької армії Іван Лебедович, ми можемо сказати, що їх було близько трьох десятків (з них дев'ять отців василіан і два отці редемптористи). Основне завдання таких капеланів – надати морально-духовну та медичну підтримку не лише українським воїнам, але й військовослужбовцям інших національностей, що служили в австрійській та інших арміях разом із січовими стрільцями, бо війна – дуже дивна й непередбачувана річ, адже під час затишшя до капеланів УСС (напр. о. Порфирія Боднара, ЧСВВ, та інших) звертались і військовослужбовці царської армії, тобто з протилежного боку, з проханням про сповідь перед боями⁴⁴. Позиція капелана в цій ситуації збігалася з позицією лікаря: надавати допомогу хворому чи пораненому незалежно від національності чи військового статусу.

Найстрашнішим для УГА був не голод чи холод, а тиф, який косив усіх. Тому ці втрати УГА та армії УНР дістали назву «чотирикутник смерті: Жмеринка, Немирів, Вінниця і тиф». Тут загинули також капелани: Володимир Ванчицький (1875–1919), Володимир Галайчук (1882–1919), Володимир Ганицький (1859–1919), отець-доктор Теофіль Гординський (1887–1919), Микола Іжак (1886–1919), Григорій Ковч (1861–1919) – батько о. Омеляна Ковча (1884–1943, блаженний мученик УГКЦ), отець-доктор Димитро Колтун (1889–1919), Лука Палажій (1892–1919), Степан Петрушевич (1855–1920), Микола Рибак (†1919), Михайло Твердохліб (1888–1919), доктор Яким Фещак (ЧСВВ) (1881–12.02.1920), Михайло Якубів (1885–1919), Іван Яворський (1882–1919), а разом із померлими від ран ці втрати становлять 27, 6% від усіх діючих капеланів УГА⁴⁵.

⁴² Іван Лебедович, *Полеві духівники Української Галицької Армії*, 158.

⁴³ Ibid, 81, 141–144; Капелани, доступ отримано 5 травня 2017, <https://uk.wikipedia.org/wiki/>.

⁴⁴ Іван Лебедович, *Полеві духівники Української Галицької Армії*, 93–94.

⁴⁵ Ibid, 81–86; Іриней Назарко, *Лицар у чернечій рясі*, 111.

Оцінюючи діяльність Української галицької армії, що брала участь у громадянській війні з більшовиками, денікінцями, білогвардійцями і протистояла іноземній інтервенції, хочеться висловити вдячність капеланам, січовим стрільцям та їхнім командирам словами стрільця УГА, професійного історика і духівника Ісидора Сохоцького, що відомий під псевдонімом Сидір Ярославин і написав важливу, оперту на первісні архівні джерела історичну працю під заголовком «Визвольна боротьба на Західно-Українських землях у 1918–1923 роках», в якій наголошував: «Галицька армія (бл. 125 тис.) була правильною, здисциплінованою армією. Це було найкраще військо новочасної української історії, *вицевіт, виховуваного на християнських засадах народу*. Хоч босе й голодне, не грабило ніколи населення, билося завзято, а з ворогом поводилося по-джентельменськи. Тим-то всюди, де появилось, здобувало собі симпатію і любов населення, без уваги на національність»⁴⁶, УГА втратила понад 40 тис.

Поразка УНР та ЗУНР для українських патріотів ніколи не вважалася закінченою справою, а тільки черговим етапом на шляху до боротьби за незалежну Українську державу. Підтвердженням цього стала пізніша діяльність УГКЦ в 1923–1944 рр. та Львівської богословської академії, Уряду ЗУНР і УНР в еміграції, Української військової організації, яку створив полковник Євген Коновалець, (УВО – 1921 р.), а на її базі – Організації українських націоналістів (ОУН – 1929 р.), проголошення Акта про відновлення Української держави у Львові 30 червня 1941 р. ОУН-Бандери на чолі з урядом Ярослава Стецька, врешті діяльність Головної Української Визвольної Ради та створення Української повстанської армії (1942 р.) на чолі з генералом Романом Шухевичем (який вів переговори через Василя Вишиваного з керівником французького руху Опору генералом де Голлем про спільні дії проти фашистів), боротьба українського національно-визвольного дисидентського руху в 60–80-ті рр. аж до проголошення незалежності України 24 серпня 1991 року.

Частина священників-капеланів чи ієромонахів-капеланів під час воєн потрапила в табори для полонених чи інтернованих осіб, була вивезена до Сибіру, дехто загинув у «чотирикутнику смерті» від тифу, поранень чи його розстріляла ворожа сторона, але більшість із них повернулися до мирного життя і почали нові змагання: за збереження ідентичності українського народу в умовах іноземних окупацій.

У відповідь на остаточну заборону польською адміністрацією Українського таємного університету у Львові Галицький митрополит УГКЦ А. Шептицький у 1928 р. добився від папи Римського Пія XI (1922–1939) офіційного дозволу на відкриття Львівської католицької богословської академії (далі – ЛБА) з правами папського університету, спираючись на права, надані українцям за Берестейською унією 1596 р.

Ректором академії митрополит А. Шептицький призначив доктора філософії і доктора теології Йосифа Сліпого (ЧСВВ). З аналізу документів та спогадів колишніх студентів Академії⁴⁷ видно, що у ЛБА було відкрито кафедри: історико-філологічну, філософії, догматики і богослов'я, східного мистецтва та археології тощо. На цих кафедрах були зібрані видатні вчені того часу, багато з яких були загальноєвропейського рівня. Це доктор філософії *отець-капелан* Микола Конрад, доктор філософії, професор Віденського та Берлінського університетів Володимир Сас-Залозецький (викладач мистецтвознавчих дисциплін), доктор Іларіон Свенціцький, доктор Іван Крип'якевич, доктор філософії і *отець-капелан* Василь Лаба, доктор філософії і *отець-капелан*

⁴⁶ Сидір Ярославин, *Визвольна боротьба на Західно-Українських землях у 1918–1923 роках*. (Філадельфія: Америка, 1956), 34.

⁴⁷ Світильник істини. Джерела до історії Української Католицької Богословської Академії у Львові 1928–1929–1944, 240–243, 244–248.

Володимир Максимець⁴⁸ (викладач психології та онтології), доктор Микола Чубатий, отець-доктор Теодосій-Тит Галущинський (ЧСВВ) та багато інших. Сам Шептицький (ЧСВВ), який мав три докторські ступені (доктора права, філософії і теології), теж викладав в академії. Вже самі постаті професорів здійснювали значний виховний вплив на студентів Богословської академії.

Визначною, але маловідомою постаттю серед професорів ЛБА був згадуваний вище доктор філософії і богослов'я з отців василіан Теодозій-Тит Галущинський (1880–1952), випускник Місійного науково-виховного інституту отців василіан в Бучачі, богословського факультету Львівського, філософських Інсбруцького та Фрайбурзького університетів. Він же – доцент богословського факультету Львівського університету та ректор Львівської духовної семінарії (1920–1927), автор численних статей на філологічні, філософські й богословські теми. В академії о. Тит читав лекції з біблійних мов (арамейської та сирійської) і Старого Завіту. Найбільше українській науці він прислужився перекладом усіх книг Біблії українською мовою (Рим, 1946 р.)⁴⁹. Звичайно, що професори такого рівня могли відповідним чином організувати науково-дослідну роботу та впливати на студентів, заохочуючи їх до наукових пошуків, до проведення лекцій для населення по повітових містечках Східної Галичини, виховуючи в них певну громадянську позицію.

Разом з підготовкою християнських місіонерів-капеланів, державних діячів та викладачів слід підкреслити, що їхній доробок з науково-дослідної роботи професорів Львівської богословської академії був досить значний і охоплював такі напрями: історію України, історію християнства в Україні та історію Христової Церкви, українське й слов'янське мовознавство, східне та слов'янське мистецтвознавство, джерелознавство й археологію України, правознавство та канонічне східне і західне право, історію філософії Сходу і Заходу, логіку, онтологію, етику, педагогіку, релігійну філософію християнства, соціологію, психологію, природничі та дисципліни фізико-астрономічного циклу, всі галузі теології тощо.

Всіх колишніх січових стрільців, що з УГА перейшли в ЧУГА, в СРСР репресували, навіть з родинами (напр., Івана Арсенича-Березовського, Івана Верб'юка, Іллю Бодруга, Мирослава Ірчана (Баб'юка)). Священиків-капеланів, які опинилися під більшовиками, розстріляли всіх (Андрія Бандеру, Івана Горняткевича, Андрія Іщака, Теодора Чайківського)⁵⁰.

Висновки. Підсумовуючи, варто підкреслити, що на основі аналізу опублікованих архівних документів, спогадів колишніх січових стрільців методом порівняння та ретроспекції з'ясовано:

а) у добровольчих військових формуваннях українців (легіоні Українських січових стрільців) армії Австро-Угорщини під час Першої світової війни та в Українській галицькій армії діяли капелани-священики та капелани-ієромонахи (дев'ять – з ЧСВВ; два – з ЧНІ);

б) діяльність січових стрільців носила культурно-просвітницький та духовно-психологічний характер, мала санітарно-медичну місію їхніх капеланів серед солдатів і офіцерів сторін, що воювали, полонених, серед місцевого населення ворожих держав;

в) українські капелани в легіоні УСС та в УГА діяли у шпиталях і лікарнях, в окремих парафіях, серед полонених та інтернованих, в окопах і армійських частинах, у тилу і навіть

---

⁴⁸ Капелани, доступ отримано 5 травня 2017, <https://uk.wikipedia.org/wiki/>.

⁴⁹ Любов Генік, *Релігійно-моральне виховання у навчальних закладах Східної Галичини*, 64–65.

⁵⁰ Любов Генік, *Релігійно-моральне виховання у навчальних закладах Східної Галичини*, 86–87; Іван Лебедович, *Полеві духівники Української Галицької Армії*, 81–86; УСС: Українські січові стрільці, 1914–1920, 160.

на ворожій території, використовуючи всі форми священничої діяльності (по уділенню Святих Тайн) як учнів Христа та виховної діяльності провідників свого народу, виконували взяті обов'язки чесно, використовували кожну нагоду на всьому європейському просторі 1914–1918 рр., щоб як гуманісти вести людей до світла (проповідями й сповіддю, літургіями й шкільними уроками, першою медичною допомогою і причастям, віршами й піснями, пошуком їжі та драматичними виставами);

г) високий освітній рівень (університетська освіта) та практична (мовна і духовна) підготовка капеланів, зокрема і капеланів-ієромонахів, була запорукою їхньої здатності бути корисними для людей (хворих, поранених, у школах, на полі бою, серед полонених, у храмах, шпиталях, для психологічної підготовки перед боями тощо) не лишень для українських військових підрозділів, але й з гуманістичною місією та пропаганди ідеї української державності навіть на ворожій території (в Італії, в Росії)⁵¹.

У своїй щоденній капеланській діяльності священники ієромонахи використовували різні *форми діяльності*: а) *колективні* – богослужіння, причастя; допомогу чи душпастирство й для місцевого населення, б) *індивідуальні*: сповідь, догляд за хворими й пораненими, опіку військовополоненими чи полоненими з цивільних; першу медичну допомогу пораненим на полі бою тощо. Складність їхньої діяльності полягала в тому, що разом з виконанням своїх обов'язків капелана на війні чи в мирний час вони мали ще свої чернечі обов'язки щодо: молитви, богослужінь, викладання, місіонерської діяльності, видавничої справи, а тому працювати їм доводилося набагато більше, ніж звичайним священникам, а тому вставати на молитви вдосвіта, дуже часто недосипати, мерзнути в окопах, терпіти переслідування тільки за саму належність до чернечого стану.

У міжвоєнний період форми діяльності священників-капеланів мало змінилися:

а) всі вони продовжили свою діяльність у мирний спосіб, ставши викладачами чи просто рядовими священниками (з ЧСВВ: П. Боднар, М. Каровець, А. Калиш, М. Кривуцький, Л. Манько, М. Повх; або І. Лучицький – ректор духовної семінарії, отець-доктор М. Ішак і отець-доктор В. Лаба – професори ЛБА)⁵²;

б) розширились їхні сфери діяльності, бо, крім храмів, вони діяли в початкових школах, гімназіях, товариствах, сиротинцях, притулках, професійно-технічних школах, заводах і фабриках та громадських організаціях і товариствах «Католицька асоціація української молоді (КАУМ), «Просвіта», «Рідна школа», «Луг», підпільний «Пласт» у Галичині й офіційний на Закарпатті (у Чехословаччині), як наголошують інші дослідники, всюди, де їм доручив митрополит або архімандрит ЧСВВ⁵³;

г) але основне призначення душпастирської діяльності – вести за собою, навчати, виховувати і прощати залишилося та ще й ускладнилося новими ідеологічними віяннями атеїзму, комунізму, фашизму чи більшовизму.

⁵¹ Капелани, доступ отримано 5 травня 2017, <https://uk.wikipedia.org/wiki/>; Дмитро Забзалюк, Військові капелани корпусів і бригад УГА у визвольних змаганнях 1919–1920 рр., 3–7.

⁵² Ольга Ігнатюк, *Душпастирська діяльність в Легіоні УСС під час Першої Світової війни*, 26–34; Іван Лебедович, *Полеві духівники Української Галицької Армії*, 326; Світильник істини. Джерела до історії Української Католицької Богословської Академії у Львові 1928–1929–1944, 95.

⁵³ Любош Генік, *Релігійно-моральне виховання в навчальних закладах Східної Галичини*, 54–96, 171–181.

CHAPLAIN PRIESTS – REPRESENTATIVES OF THE BASILIAN RANK AND THEIR ACTIVITIES IN 1900-1939

OLGA IHNATIUK

post-graduate student of the department of Ukrainian history
faculty of historical education National University pedagogical
Named of Mykhaylo Dragomaniv
street Education, 6, Kyiv, Ukraine, 03037

SUMMARY

To conclude, it should be emphasized that on the basis of analysis of published archival documents, memoirs of former Sich arrows, the method of comparison and retrospection has been found out:

a) in the Volunteer Military Formations of the Ukrainians (Legion of the Ukrainian Sacred Sagittarius) of the Austro-Hungarian Army at the time of the First World War and in the Ukrainian Galician Army there were chaplains-priests and chaplains-hieromonk (9 from OSBM, 2 from the Chernihiv region);

b) the activity of the Sich archers was cultural and educational and spiritual and psychological, and had a medical and medical mission of their chaplains among soldiers and officers of the warring parties, captives, among the local population of hostile states;

c) Ukrainian chaplains in the Legion of the USS and the UHA operated in hospitals and hospitals, in separate parishes, among the prisoners and interned, in trenches and army units, in the rear and even in hostile territory, using all forms of priestly activities (by assigning the Holy Secrets) as the disciples of Christ and the educational activities of the leaders of his people, performed their duties honestly, used every opportunity throughout the European space of 1914-1918 to bring human beings to light as humanists (sermons and confessions, liturgies and school lessons, the first medical aid and sacraments, poems and songs, food search and drama performances);

d) high educational level (university education) and practical (linguistic and spiritual) training of chaplains, including chaplains-hieromonk, was the key to their ability to be useful to people (sick, wounded, in schools, on the battlefield, among prisoners, in churches, hospitals, for psychological preparations for battles, etc.) not only for Ukrainian military units, but also with the humanistic mission and propaganda of the idea of Ukrainian statehood, even on hostile territory (in Italy, in Russia).

In their daily chaplaincy, priests of the hieromonk were using various forms of activity: a) collective - worship, communion; help or pastoral care for the local population, b) individual: confession, care for the sick and the wounded, wounded prisoners of war or civilian prisoners; the first medical aid to the wounded on the battlefield, etc. The complexity of their work was that, along with the performance of their duties in the war or peacetime chaplains, they also had their monastic duties regarding: prayer, worship, teaching, missionary activity, publishing, and therefore they had to work much more than ordinary priests, and therefore to get up to prayers, to sleep too often, to freeze in the trenches, to suffer persecution only for the very affiliation with the monastic state.

In the interwar period, the forms of activity of priest-chaplains did not change much:

a) they all continued their activities in a more peaceful way, becoming teachers or just ordinary priests (from OSBM: Bodnar P., Karovets M., Kalish A., Kryvutsky M., Manko L., Povch M. ; or I. Luchytsky). - rector of the seminary, father-doctor M. Ishchak and father-doctor V. Laba - professors of the LBA);

b) they expanded their spheres of activity, because apart from temples, they operated in primary schools, gymnasiums, societies, orphanages, refugees, vocational schools, factories and factories and public organizations and associations «Catholic Association of Ukrainian Youth (KAUM), Prosvita» , «Native school», «Lug», underground «Plast» in Galicia and official in Transcarpathia (in Czechoslovakia), as other researchers point out, wherever they were entrusted by the Metropolitan or Archimandrite OSBM;

d) but the main purpose of pastoral activities - to lead, to teach, to educate and to forgive - was left and still complicated by new ideological trends of atheism, communism, fascism or Bolshevism.

Key words: The First World War (1914-1918), the Legion of Ukrainian Sich Riflemen (USS), the Ukrainian Galician Army (UGA;1918-1919), Ukrainian priests-chaplains and chaplains-hieromonks, Lviv Theological Academy (1928-1944), unconventional forms of Ukrainian chaplains.

REFERENCES

- A curriculum plan for state gymnasiums in Galicia in 1910 (gm.), CSHA in Lviv, Fund, 178, Description 3, Series 579, File 1–38. (in Ukrainian).
- Bystrytska, Ella, and Zulyak, Ivan. *History of Religion: Collection of documents and materials*. Ternopil: Aston, 2004. 524. (in Ukrainian).
- Botsiurkiv, Bogdan. *Ukrainian Greek Catholic Church and Soviet Power (1939–1950)*, trans. from english Natalya Kochan. Lviv: UCU Publishing House, 2005, 268. (in Ukrainian).
- Braychevsky, Mykhaylo. *Approval of Christianity in*. Kyiv: Scientific Opinion, 1988, 259. (in Ukrainian).
- Cardinal Joseph Slipy and the present. Collection of materials of an all-Ukrainian scientific conference dedicated to the 110th anniversary of the birth of the Head of the Ukrainian Greek Catholic Church, Cardinal Joseph Slipy (October 11–12, 2002). Ivano-Frankivsk, Playa, 2002, 216. (in Ukrainian).
- Certificates of the graduates of the private gymnasium (Fathers Vasilian) them. I. Franko in Drohobych, Central State Historical Archive in Lviv (hereinafter referred to as CSIA in Lviv), Fund 179, Anagraph 3, Series 2322, File 1–86. (in Ukrainian).
- Code of Canons of the Eastern Churches. Translated from Latin prof. Joseph Kobiv. Rome: View of the ooh. Basilian, 1993. 845. (in Ukrainian).
- Chubatyy, Mykola. *History of Christianity in Russia – Ukraine*. In 2 vol. Vol. 1. Part. 1. Vol. 2. Part. 1. (1353–1458). Rome-New York: Ukrainian Catholic University. St. Clement of the pope, 1965, 1976. (in Ukrainian).
- Dictionary of Biblical Theology. Edited by Xavier Leon Dyufa. Translation of Sofron Mudryy, OSBM. Rome-Lvov: Missionary, 1992, 1996, 934. (in Ukrainian).
- Documents of the Second Vatican Council: constitutions, decrees, declarations. Lviv: Svichado, 1996, 753. (in Ukrainian).
- Documenta Pontificum Romanorum historiam Ucrainae illustrantia (1075–1953). Vol.1.: 1075–1700. Vol.2.: 1700–1953. Collegit introductione et adnotationibus auxit P. Athanasius G. Welykyj, OSBM. Romae: PP. Basiliani-Piazza della Maonna Dei Monti, 1953, 686. (in Italy).
- Doroshenko, Dmytro. *The Orthodox Church in the past and the modern Ukrainian people*. Berlin, 1940. (in Ukrainian).
- Encyclopedia of Ukrainian Studies: Dictionary part. In 10-th t. T. 1–10. Goal. Ed. Volodymyr Kubyovych – New York: Young Life, 1955, 1984. (in Ukrainian).
- Genyk, Lyubov. “Problems of the Templars and their ideals in the context of a united Europe,” *Ukraine and the Vatican. Series of collections of scientific works, no IV, State-Church Relations in the Context of the Experience of a United Europe. Notebook II*. Galich-Ivano-Frankivsk-Kyiv, 2011, 75–97. (in Ukrainian).
- Genyk, Lyubov. *History of religions in Ukraine*. The program for students of philosophy (specialty “Religious Studies”) and historical faculties of universities, theological universities, teachers of history, Christian ethics and students of institutions of postgraduate education. Kind.2th, additional. and reworked. Ivano-Frankivsk: Play, 2013, 84. (in Ukrainian).
- Genyk, Lyubov. *History of religions*. Educational-methodical complex: programs, bibliography, educational-methodical recommendations, plans of seminars, examinations and assignments for students of the specialty “Religious Studies” and students-historians and theologians of universities. Ivano-Frankivsk, 2011, 480. (in Ukrainian).
- Genyk, Lyubov. *History of Christianity: Catholicism*. In 2 t. T.1: The main ideas of Christianity. Ivano-Frankivsk: Titipot, 2012, 576. (in Ukrainian).
- Genyk, Lyubov. “The role of the Apostolic Capital in shaping the identity of Christianity of the Cyril and Methodius tradition,” *Ukraine and the Vatican. Series of collections of scientific works, no. I, Ukrainian-Vatican relations in the context of social and inter-confessional problems*. Ivano-Frankivsk. Kiev, 2008, 251–257. (in Ukrainian).
- Hichlach, Bogdan. “Liquidation of the Uniate Church in the Eastern Podillya in 1794-1796,” *Ukrainian Religious Studies*. No. 2 (34), (2005): 104–113. (in Ukrainian).
- Isichenko, Igor. *General Church History. Course of lectures for higher schools of thought*. Kharkiv: Act, 2001, 608. Ancient Eastern Churches, 209–210. (in Ukrainian).

- Isichenko, Igor. *History of the Church of Christ in Ukraine*. Kharkiv: Act, 2003, 472. (in Ukrainian).
- Knight Orders. Knight culture of the Middle Ages, <http://uk.wikipedia.org/wiki/>. (in Ukrainian).
- Kryukov, Victor. "Scientists of the Arab Caliphate IX - mid X centuries about the religious situation in Eastern Europe," *Science. Religion, Society*, no. 2, (2006): 34–40. (in Ukrainian).
- Kryukov, Victor. "Religious situation in Eastern Europe according to the data of the Arabic written sources of the IX - the first half of the X century," *Kyiv Church*, no. 5, (1999): 50–54. (in Ukrainian).
- Kuzich-Berezovsky, Ivan. *Woman and state*. Warren: Anastasia and Joseph Belousov, 1970, 291. (in USA).
- Laba, Basil. *Patrology Kind*. 2-nd. Rome: Edition of the Ukrainian Catholic University named after St. Clement, pope, 1974, 552. (in Ukrainian).
- Lenzik, Basil. *Famous figures of the Ukrainian Church: Metropolitan Andrey Sheptytsky and Patriarch Josyf Slipyj*. Lviv: Svichado, 2001, 608. (in Ukrainian).
- Lozynskaya, Svetlana. "Establishment of military-political control of the Roman Empire in the Carpathian region," *Scientific notebooks of the historical faculty of the Ivan Franko National University. Collection of scientific works*, no. 17. Lviv: Lviv National University. I. Franka, 2016, 371. (in Ukrainian).
- Luzhnytsky, Gregory. *Ukrainian Church Between East and West: An Essay on the History of the Ukrainian Church*. Philadelphia: Providence, 1954, 723. (in Ukrainian).
- Mudryy, Sofron. "Galician Metropolitanate and the role of the Church in the history of Ukraine," *Galich and Halych land in state-building (to the 1110th anniversary of Galich and the 800th anniversary of the Galician-Volyn principality)*. Ivano-Frankivsk: Play, 1999, 105–114. (in Ukrainian).
- Mudryy, Sofron. *Brief commentary on the Code of Canons of the Eastern Churches*. Ivano-Frankivsk–Rome: An Exponentiation of the Ivano-Frankivsk Theological Academy 2002, 581. (in Ukrainian).
- Nagaevsky, Isidor. *The history of the Roman universe bishops*. 4 books. Rome–Ivano-Frankivsk: Publishing House of Fathers Basilian, 1968–1974, 1991. (in Ukrainian).
- Nagaevsky, Isidor. *Cyril-Methodius Christianity in Rus-Ukraine*. Rome: Publishing House of Fathers Basilian, 1954, 176. (in Ukrainian).
- Ogienko, Ivan. *Ukrainian Church: Essays on the history of the Ukrainian Orthodox Church*. In 2 t. T. 1–2. Publishing 2. Kyiv: Ukraine, 1993, 284. (in Ukrainian).
- Ortynsky, Ivan. *Baptism, Cross and Charisma of Ukraine*. Rome-Munich-Freiburg: Publishing House of Fathers Salesian "Logos", 1988, 198. (in Ukrainian).
- Orthodox Templars of the Adriatic, <http://www.npblog.com.ua/index.php/istoriya/pravoslavni-tamplieri-adriatiki.html/> (дата звернення: 18.03.2011/19:33). (in Ukrainian).
- Pelican, Yaroslav. *Confession of Faith between East and West: Portrait of Ukrainian Cardinal Joseph Slipyj*. Kyiv: Warta, 1994. 302. (in Ukrainian).
- Prokofiev, Nikolay. *Ancient Russian Literature. Readings Study pos for studio*. M.: Enlightenment, 1980, 399. (in Russian).
- Semchuk, Stepan. *Metropolitan Michael Rogoz*. Toronto: Publishing House of Fathers Basilian, 1991, 20. (in Ukrainian).
- Sulyma, Mykola. *Ancient Ukrainian Literature: Readings*. Kyiv: Education, 1992, 576. (in Ukrainian).
- Sources of canon law of the Orthodox Church. Whip I. Kharkiv: Edition of the Kharkiv-Poltava diocese of the UAOC, 1977, 112. (in Ukrainian).
- Soloviy, Meletiy, and Velyky, Atanasiy. *St. Josaphat Kuntsevich – His life and the day*. Toronto: Publishing House of Fathers Basilian, 1991, 126. (in Ukrainian).
- Stepovyk, Dmytro. *Byzantology Lecture course for the highest spiritual institutions of Ukraine*. Ivano-Frankivsk: The Ivano-Frankivsk Theological Academy, 2002, 354. (in Ukrainian).
- Shchapov, Yaroslav, Sakharov, Anatoly, and Zimin, Alexander. *Russian Orthodoxy: Milestones of History*. Moscow: Politizdat, 1989, 720. (in Ukrainian).
- Shkrabyuk, Petro. *Monastic Order of the Fathers of Basilian in the national life of Ukraine*. Lviv: GDP "Missionary", 2005, 439. (in Ukrainian).

The Constitution of the Order of St. Basil the Great: statutes – rules – rule. Rome: Edition of the Central Board of the OSBM, 2002. 344. (in Ukrainian).

The Calendar of Light for 1971. Toronto, 1970, 156. (in Canada).

Trukh, Andriy Yosafat Hryhoriy. *Life of the saints Spiritual readings for the Ukrainian people on every day of God's day. 4.* Toronto Toronto: Oh. Basilian T.1. 1952, 383; T.2. 1956, 478; T.3. 1958, 462; T.4. 1960, 378. (in Ukrainian).

Tsebenko, Andriy. "Orthodox Church in the context of state-church processes in the Grand Duchy of Lithuania, Ruthenia and Zhemaytia (1408-1448)," *Scientific notebooks of Lviv University*. Issue 17. Lviv: Lviv National University. I. Franko, 2016, 212, 47–60. (in Ukrainian).

Tsorokh, Solomiya. *A look at the history and educational activities of the nuns Basilian*. Rome: Publishing House of Fathers Basilian, 1964, 255. (in Ukrainian).

Vavryk, Mykhaylo. *By Basilian Manastirs*. Toronto: View Oh. Basilian, 1958, 286. (in Ukrainian).

Velykyy, Atanasiy. *From the Chronicle of Christian Ukraine. Church historic radio broadcasts from the Vatican. In the 9th t.* Rome: View of the ooh. Basilian: Vol. I. 1968, 277; Vol. II 1968, 278; Vol. III. 1969, 278; Vol. IV. 1971, 279; Vol. V. 1972, 287; Vol. VI. 1974, 287; Vol. VII. 1975, 279; Vol. VIII. 1976, 275; Vol. IX. 1977, 304. (in Ukrainian).

Vinar, Mykola. *Basilians in the Ukrainian people*. New York, 1969. 100. (in Ukrainian).

Vlasovsky, Ivan. *Essay on the history of the Ukrainian Orthodox Church*. 5 t. New York-South Bouand Brook: View of the UAOC, 1955–1966. (in Ukrainian).

Zenin, Dmitriy. Templars are builders of the Moscow state, <http://2012god.ru/kto-stoit-za-spinoj-vlastej-v-moskve-s-davnix-vremyon/>. (in Russia).